

акти: 1) акція (висловлення адресанта); 2) реакція (висловлення адресата).

Загальну тональність мовленнєвого жанру задає репліка-акція. З огляду на її мовне оформлення виділяють такі види прощання:

– нейтральні: *До побачення;*

– увиразнені вказівкою на сподівану майбутню зустріч: *До зустрічі, До завтра, До неділі,*

Побачимось пізніше;

– ускладнені відтінком побажання: *Лишайтеся здорові, Хай вам щастить;*

– емоційно-забарвленні запозичення: *Гуд бай, Аріведерчі, Чао;*

– фамільярні: *Па-па, Бувай;*

– гумористичні народнорозмовні: *Тримай хвіст трубою;*

– прецедентні: *Мир вам;*

– оказіональні: *Мир вашій безодні.*

Кореляція акції та реакції позначається на функціонуванні трьох форм мовленнєвого жанру прощання, якими виступають:

симетричні прощання:

На добраніч, дівчино!

На добраніч вам! – *одказала та й ускачила в сіни. Увійшла в дівочу, - серце в мене б□ється – б□ється!.. – думаю та й думаю..., що як він вдивився в мене очима!* (Марко Вовчок).

асиметричні прощання, що конкретизуються як:

власне асиметричні:

То до завтра чи як?

Добре, маякнеш завтра! – *поквапився прощатися Граб* (Вільчинський О.)

б) асиметричні з невербальним вираженням одного із учасників мовленнєвого акту:

Стоячи до провидиці спиною, Єва досить безцеремонно зігнула руку і лікті та поворушила в повітрі пальцями: «Па-па!». *Августина знову зітхнула: — Бувай!* – *просто сказала вона* (Роздобудько І).

стандартизовані:

Та добре! Я прийду. Чом би не прийти? Слава Ісусу Христу!

Слава навіки! (Маковей О.)

Описані форми мовленнєвого жанру прощання осмислюються на тлі стратегічної мети учасників комунікації, відповідно до якої виділяють два прагматичні типи прощань:

Прощання з можливістю наступної зустрічі:

Дякувать красно за танець...

Ідіть здорові (Коцюбинський М.).

Прощання з відтінком «назавжди», вираженню якого підпорядкована лексема *прощай* (*прощавай*), яка обтяжена семантикою вибачення, прощення: — *... Синочки мої, сини! Діточки мої! А боже мій, боже мій! Ой, прощавайте, прощавайте, діточки мої!.. Ще якісь жалібні слова промовляла Тетяна, біжучи за синами, та її вже не було чути...* (Довженко О.)

Відтінок «назавжди» може увиразнюватися і контекстним оточенням, як-от наприклад: — **Ну прощайте ж, братці. Навіки! — Прощай, брате, — каже запорожець. — Та не забувай і нас на тім світі** (Довженко О.).

Загалом описані прагматичні типи прощання та вербальні й невербальні форми їх реалізації привертають увагу до ролі екстралінгвальних чинників, що зумовлюють їх функціонування та впливають на добір засобів вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність нації: Тези доп. регіон. наук. конф. — Львів, 1989. — С.99.

Яцюк Ю.,

Науковий керівник – доц. Заборона М. С.

СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ РЕЧЕННЯ В ТЕКСТІ КНИГИ СПОГАДІВ ІРИНИ ЖИЛЕНКО «НОМО FERIENS»

Складнопідрядне порівняльне речення – це складне речення, підрядна частина якого пояснює зміст усієї головної частини шляхом порівняння, що базується на будь-яких асоціаціях. Наприклад: *Я намагався виробити його [цинізм – Ю. Я.] собі, як змія виробляє отруту* (Ірен Роздобудько); *[Ти вже давність і власність суспільства], ти належиши людству за якимись мовби природними правом, так само як належать йому й математика, [що про неї теж ніхто ніколи не задумувався: звідки вона взялась, як могли виникнути числа, лічби, формули, теореми]* (П. Загребельний); *За вікном шуміло море,*

наче дихав під скелями якийсь велетенський звір (З. Тулуб).

Відповідно до змістової структури сполучних засобів формуються семантико-синтаксичні класи складнопідрядних речень, а саме: а) складнопідрядні речення реального порівняння; б) складнопідрядні речення ірреального порівняння. Складнопідрядні речення реального порівняння – структури, у яких зміст головної частини розкривається через його порівняння зі змістом підрядної, що представляє типову, добре відому ситуацію. Засоби зв'язку в складнопідрядних реченнях реального порівняння представлені сполучником *як* та сполучниковими єдностями *так як*, *так само як*, *подібно до того як*. Ситуації, які виражають підрядні частини складних порівняльних конструкцій, часто називаються еталонними. Систему еталонних ситуацій утворюють стани природи, типові картини навколишнього середовища, фізіологічні процеси в рослинному й тваринному середовищі, фізіологічний чи психічний стан людини, типові людські взаємовідносини, поведінка людини за певних життєвих ситуацій, типові події в повсякденному житті суспільства та окремої людини, загальновідомі істини [1, с. 8-10]. У складнопідрядних реченнях ірреального порівняння зміст головної частини розкривається через порівняння зі змістом підрядної, що репрезентує ірреальну ситуацію, яка усвідомлюється як створений мовцем суб'єктивний образ головної ситуації. Функцію засобів зв'язку в складнопідрядних реченнях ірреального порівняння виконують модально-порівняльні сполучники *наче*, *неначе*, *мов*, *мовби* і под. та сполучникові єдності *так наче* (*так ніби* і под.), *наче щоб* (*ніби щоб* і под.), *як коли би*.

Речення як мовна одиниця формується в тексті. Водночас типові риси тої чи іншої синтаксичної конструкції увиразнюються та видозмінюються з огляду на індивідуально-творчу манеру письменника. Значною мірою це стосується мови художньої літератури, де функціонування реченневих одиниць у текстовій матерії визначає характерні риси ідіолекту того чи іншого письменника. У цьому плані пропонується спостереження над складнопідрядними порівняльними реченнями в тексті спогадів Ірини Жиленко.

Детермінантний зв'язок, що в складних порівняльних конструкціях підпорядковує підрядну частину головної загалом, у творах письменниці маркують семантичні порівняльні сполучники *як*, *мовби*, *ніби*, *немов*, *немовби*, *мов*. Наприклад: *Ми сприймали ідеологію, як діти сприймають правила гри. А правила не обговорюються* [2, 348]; *Я залишила клітку [із хом'яками – Ю. Я.] на прилавку – і ходу! Мчала весняною вулицею Леніна вниз, до Хрещатика, мовби за мною гналися всі продавці міста, аби вручити мені назад мою ферму* [2, 415]; *А вночі мені наснився сон, ніби я народила якесь потворне дитя, схоже на гніздо опеньків* [2, 439]; *Згадую тебе вечорами з печаллю і ніжністю, немов дивлюсь на далеке-далеке, рідне, освітлене вікно* [2, 415]; *Вийшла [Ірина Жиленко – Ю. Я.] на балкон і дихала, дихала, немовби випірнула з якихось смертельних глибин* [2, 660]; *Вишня вже облетіла, мов покінчила життя самогубством, і біла-біла простерлася на дахові* [2, 301]. Найчастотнішими виступають конструкції зі сполучником *мовби*. Менш уживаними виступають речення, де сполучними засобами виступають *як*, *мов*, *немов*, *немовби*.

У контексті протиставлення семантики реального та ірреального порівняння текст Ірини Жиленко позначений домінуванням складнопідрядних речень ірреального порівняння, де підрядна частина моделює ситуацію-образ, що увиразнюється як уявна, вигадана ситуація, суб'єктивне бачення головної. Ситуаціями-образами в складнопідрядному реченні ірреального порівняння в тексті письменниці постають: 1. Уявні ситуації, де функціонують ті ж учасники, що й у реальних. Наприклад: *Я залишила клітку [із хом'яками – Ю. Я.] на прилавку – і ходу! Мчала весняною вулицею Леніна вниз, до Хрещатика, мовби за мною гналися всі продавці міста, аби вручити мені назад мою ферму* [2, 415]; *Недобра людина, озираючись у минуле, мовби [вона – Ю. Я.] щоразу розгризає ампулу з отрутою, зашиту в комірці* [2, 343]; *А вночі мені наснився сон, ніби я народила якесь потворне дитя, схоже на гніздо опеньків* [2, 439]; *Згадую тебе вечорами з печаллю і ніжністю, немов дивлюсь на далеке-далеке, рідне, освітлене вікно* [2, 415]. 2. Абсолютно вигадана ситуація, суб'єктивно-асоціативне бачення, яке не перетинається з реальною ситуацією, не містить спільних з нею компонентів змісту. Наприклад: *Співають півні, мовби то тут, то там спалахують оранжеві возниці* [2, 196].

Речення реального порівняння в тексті Ірини Жиленко, порівняно з реченнями ірреального порівняння, маловживані, проте достатньо різноманітні з погляду моделювання в їх підрядній частині еталонного змісту. Текст письменниці виділяє такі ситуації-еталони: 1. Стани, фізіологічні процеси в рослинному та тваринному середовищі, наприклад: *Я не встигаю перечитувати поетичні книжки-метелики, надіслані мені авторами. Врешті, в них ще мало особистого, самотнього. Вони й схожі одна на одну, як схожі яблуневі квіти* [2, 267]; *І я щодня з насолодою виписую нову дату в щоденнику. Здавалось би, треба гальмувати (бодай в уяві) той біг, принаймні хоч не тішитись ним, як дурній дитині. Не ступати радо назустріч своїй смерті, як ступає кролик, загінотизований поглядом удава* [2, 490]. 2. Типові картини навколишнього середовища, наприклад: *Сильний чоловік завжди нижчий з жінкою, він тримає її на руках, як земля тримає небо, бо кохана жінка завжди таємнича, як небо* [2, 734-735]. 3. Поведінка людини за певних життєвих обставин, наприклад: *Жінки не «працюють у літературі», розвиваючи і витончуючи своє обдаровання, вони пишуть, як потопельник хапає повітря, вигулькуючи на мить із води* [2, 410-411]. 4. Типова поведінка, притаманна певній віковій категорії,

наприклад: *Ми сприймали ідеологію, як діти сприймають правила гри. А правила не обговорюються* [2, 348]; *Київ тодішній був відважніший за Львів, як підліток сміливіший за зрілу людину* [2, 325]. 5. Прецедентні феномени, наприклад: *Іноді ловлю себе на тому, що заздрю Євгену, як Ісмена заздрить Антигоні, як заздрить блудному синові брат, що залишився вдома* [2, 468].

Стиль Ірини Жиленко в конструюванні підрядних речень відповідає нормам системи української мови. Водночас її преференції зосереджені навколо складнопідрядних порівняльних речень ірреального порівняння, де підрядна частина моделює уявну, вигадану ситуацію, в якій функціонують учасники актуальної ситуації дійсності, що представлені в головній частині. З іншого боку, ситуації-еталони в реченнях реального порівняння засвідчують особистісні фонові знання письменниці, які актуалізуються в її мовній практиці. Загалом же створені Іриною Жиленко порівняльні речення розширюють художній контекст української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ М. С. Заборна. – Харків, 1997. – 18 с.
2. Жиленко Ірина. Homo feriens: Спогади / Ірина Жиленко; передм. Михайлини Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.

Ковальчук К.

Науковий керівник – доц. аборна М.С.

УНІВЕРСАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В ТЕКСТІ РОМАНУ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ОДНОГО РАЗУ...»

Універсальні висловлення – це висловлення, які містять узагальнену інформацію про предмет чи явище й уникають якихось конкретних вказівок на суб'єкт дії, що дає змогу тлумачити їх як втілення узагальненого досвіду, ідеї чи життєвого правила. О. Н. Гаврилова у статті «Універсальні висловлення та інші узагальнюючі судження» зауважує: «гранично широкий зміст, відсутність безпосереднього зв'язку з реальністю і перехід в область «чистої ідеї» характеризують семантику цього типу висловлень: імена, які входять в такі висловлення – нереферентні, вони не вказують на конкретні предмети дійсності, а виражають лише саме поняття про предмет. Пор.: *Книга лежить на столі* (ось ця, конкретна книга); *Книга вчить нас жити* (будь-яка книга, книга взагалі, книга як така)» [1; 56].

Як об'єкт лінгвістичних зацікавлень, універсальні висловлення розглядаються в аспекті їх змістових особливостей, жанрової приналежності, мовного оформлення та комунікативно-прагматичного потенціалу. На цьому тлі виокремлюють дві площини їх осмислення: статична і динамічна. У статичній площині універсальні висловлення функціонують як реченнєві структури, яка оформлюється за законами мовної системи. При цьому вони розглядаються ізольовано від інших речень та абстраговано від комунікативних намірів мовця. З іншого боку, увага сучасних лінгвістів до функціонування мовних одиниць у різних типах дискурсів актуалізує дослідження універсальних висловлень у дискурсі мовної особистості. У цьому плані привертає увагу характер особистісної техніки оперування висловленнями, що акумулюють колективний досвід, а також виявлення універсальних смислів, що релевантні для характеристики особистості як складного переплетення колективного та індивідуального. У такому ракурсі пропонується спостереження над реалізацією універсальних висловлень у тексті роману Ірен Роздобудько «Одного разу...».

«Одного разу...» – це книга-сповідь від Ірен Роздобудько, історія життя з «авторськими коментарями». Тому більша частина універсальних висловлень, наявних у цьому романі, тісно переплетені з життям І. Роздобудько та виявляють її позицію по відношенню до соціуму та явищ у ньому.

Універсальні висловлення, які вживає автор у своєму дискурсі, можна осмислити в контексті протиставлення загальнолюдського та особистого досвіду. Відповідно простежуються два їх типи: 1. Фоново-досвідні висловлення. 2. Прецедентні висловлення.

Фоново-досвідні висловлення виражають життєвий досвід письменниці, що вклинюється в досвід соціуму й підлягає узагальненню, наприклад: *У дитинстві в мене була купа дорогоцінностей! ...Посправжньому цінне лише те, про що ти згадуватимеш довгі роки, а сама річ – лише знак і нагадування того, що відбулося в житті...Речі мають здатність жити довше, ніж їхні хазяї, переходити з рук до рук, здійснювати подорожі в часі...* [2; 141].

Прецедентні висловлення – феномен культури. Вони постають як «репродукований продукт мовномисленнєвої діяльності, що становить завершену й самодостатню одиницю, яка може бути або не бути предикативною» [4, 47-48]. До числа прецедентних висловлень належать цитати з текстів різного характеру. Ними, як правило, виступають «відтворювані предикативні знаки – речення-кліше (сентенції, прислів'я, приказки, афоризми, реченнєві штампи) і тексти-кліше (вірші, анекдоти, присяги, клятви, молитви та ін.)» [3; 32-33]. Зразком прецедентного висловлення в романі І. Роздобудько виступає цитата